

LENIN IN NACIONALNO VPRAŠANJE V RUSIJI V ČASU OKTOBRSE REVOLUCIJE IN FORMIRANJA SOVJETSKE ZVEZE

(Ob branju novega Leninovega zbornika o nacionalnem vprašanju*)

Janko Pleterski

Že pred začetkom svetovne vojne so Leninova dognanja o pomenu nacionalnega vprašanja za revolucionarni boj delavskega razreda in njegove stranke, o teoretičnih in praktičnih vidikih tega vprašanja v obdobju imperializma dobila značaj izdelanega sistema. Na »poletnem« posvetovanju CK Ruske socialnodemokratske delavske stranke s strankinimi delavci v avstrijski poljski vasi Poronin (6.—14. oktobra 1915) jih je Lenin sintetično formuliral v resoluciji o nacionalnem vprašanju in poudaril vidno mesto, katero je to vprašanje v tistem času zavzemalo v Rusiji.

V resoluciji je na prvem mestu poudarjena potreba popolne enakopravnosti vseh narodov, pri čemer je kot posebno nujen pogoj navedena široka pokrajinska avtonomija. Ponovljena je kritika gesla kulturno-nacionalne avtonomije, naglašena je potreba enotnih delavskih organizacij in jasno je formulirano geslo o pravici narodov na samoodločbo, t. j. na odcepitev in ustanovitev lastne države. Končno podčrtuje resolucija, da mora delavska stranka vprašanje samoodločbe reševati v vsakem posameznem primeru popolnoma samostojno s stališča interesov družbenega razvoja in interesov svojega razrednega boja (Zbornik, str. 94—96).

Ni naš namen slediti skozi zbornik Leninovemu publicističnemu in političnemu boju v prvih letih vojne za ohranitev načelne, jasne internacionalistične orientacije v mednarodnem in ruskem delavskem gibanju, ustvarjalnemu boju, v katerem so nastali klasični spisi kot »O pravici narodov na samoodločbo«, »Socialistična revolucija in pravica narodov na samoodločbo«, »Rezultati diskusije o samoodločbi«, »O karikaturi marksizma ali o imperialističnem ekonomizmu« in drugi. Potrebna bi bila obsežna in podrobna študija, če bi hoteli vsestransko raziskati idejni razvoj Leninovega obravnavanja nacionalnega vprašanja sploh in še posebej v Rusiji v prvih letih svetovne vojne do padca carizma. Že na prvi pogled pa je očitna evolucija v

* V. I. Lenin, O nacional'nom i nacional'no-kolouial'nom voprose. Gosudarstvenoe izdatel'stvo političeskoj literatury, Moskva 1956.

Leninovich stališčih o dveh poglavitnih vprašanjih, ki sta tudi v poznejši praksi oktobrske revolucije in oblikovanja Sovjetske zveze stali na pomembnem mestu: o vprašanju centralistične ali federativne ureditve socialistične države in pa o vprašanju samoodločbe zatiranih narodov oziroma pravice do odcepitve v pogojih zmage socialistične revolucije v deželi zatirajočega naroda.

Tedanji Leninovi pogledi na vprašanje centralizma oziroma federacije se posebno jasno vidijo iz njegove korespondence z armenskim revolucionarjem Šaumjanom. Oktobra 1915 je Lenin poslal poroninsko resolucijo Šaumjanu s prošnjo, naj mu ta sporoči svoje mnenje. Šaumjan je v interesu centralizma ugovarjal proti geslu avtonomije in branil staro strankino tezo o oblastni samoupravi. Lenin mu je odgovarjal: »Spomnite se Engelsovega pojasnila, da centralizacija nikakor ne izključuje krajevne ‚svobode‘. Zakaj bi naj priznali Poljski avtonomijo, Kavkazu, Jugu, Uralu pa ne? Saj *meje* avtonomije določa osrednji parlament! Mi smo brezpogojno za demokratični centralizem. Mi smo proti *federaciji*. Mi smo za jakobince proti žirondincem. Toda bati se avtonomije — v Rusiji... prosim lepo, to je smešno! To je reakcionarno.« V nadaljevanju svojega pisma je Lenin zavrnil Šaumjana, ki je pravico na samoodločbo (v interesu ohranitve velike države) tolmačil kot pravico na federacijo in na avtonomijo, in še jasneje razložil svoj pogled na vprašanje federacije: »Mi smo v načelu proti federaciji, ker slabi gospodarsko povezanost in ker ni primeren tip za enotno državo. Torej se hočeš odcepiti? Kar pojdi k vragu, če lahko pretrgaš gospodarsko povezanost, ali pravilneje, če je zatiranje in če so trenja ‚sožitja‘ takšna, da *kvarijo* in pogubljuje stvar gospodarske povezanosti. Ali se nočeš odcepiti? Tedaj oprosti, ne odločaj *namesto* mene, ne misli, da imaš ‚pravico‘ na federacijo« (Zbornik str. 98). Lenin postavlja torej alternativo: ali odcepitev ali enotna centralistična država, v kateri uživajo avtonomijo *vse* narodnosti, kot pojasnjuje v istem pismu. »Avtonomija je *naš* načrt ustroja demokratične države« (prav tam; prim. tudi: G. S. Akopjan, Korespondenca V. I. Lenina in S. G. Šaumjana o nacionalnem vprašanju, Voprosy Istorii 1956, št. 8).

Lenin je federativno državo razumel tako, kot jo je opisal Engels na podlagi švicarskega primera, namreč, da ima v njej vsaka država članica federacije svojo samostojno civilno in kazensko zakonodajo, svoje sodstvo in da ima poleg narodne skupščine še skupščino držav, v kateri ima vsaka država enako glasovalno pravico, ne glede na to, ali je velika ali majhna (prim. Lenin, Država in revolucija, 4 izd. zbranih del v ruščini, zv. 25, str. 418). Kasneje, po revolucionarnih izkušnjah

prvih vojnih let je Lenin spremenil svoje stališče do federacije in že avgusta—septembra 1917, ko je pisal razpravo »Država in revolucija«, je posebno poudarjal, da sta Marx in Engels, čeprav sta načelno sicer s stališča proletariata in proletarske revolucije zagovarjala demokratični centralizem, enotno in nedeljivo republiko, dopuščala v nekaterih posebnih pogojih tudi federativno republiko kot »korak naprej« in med temi posebnimi pogoji naglašala nacionalno vprašanje (smatrala sta federativno republiko štirih narodov na britanskih otokih kot korak naprej) (Prav tam, str. 418). Videli bomo kasneje, kako je Lenin končno zahteval federativno združitvev sovjetskih republik v Sovjetsko zvezo v nasprotju z načrtom »avtonomizacije«.

Ni mogoče dvomiti o tem, da je pri tem razvoju svojega gledanja na vprašanje federacije Lenin izhajal iz analize razvoja na ozemlju carske Rusije v vojnih letih, kjer je silovito naraščanje separatističnih teženj pri neruskih narodnostih grozilo, da bo prišlo v revolucionarni krizi do odcepitve teh narodnosti pod vodstvom meščanskih nacionalnih gibanj od revolucionarne Rusije. To pa je moglo resno ogroziti samo rusko revolucijo. Saj je Lenin že maja 1914 vedel in pisal: »Vnaprej določiti vsa mogoča razmerja med buržoaznimi osvobodilnimi gibanji zatiranih narodov in proletarskim osvobodilnim gibanjem v zatirajočem narodu (in to je problem, zaradi katerega je nacionalno vprašanje v današnji Rusiji tako težavno) je nemogoče« (Zbornik, str. 217). Dobri dve leti pozneje, avgusta—oktobra 1916, pa je Lenin v polemiki z »imperialističnim ekonomizmom« ugotavljal in predvideval: »V tem ko proletariat razvitih dežel strmoglavlja buržoazijo in odbija njene kontrarevolucionarne poskuse, nerazviti in zatirani narodi ne čakajo, ne nehajo živeti, ne izginjajo. Če izrabljajo za vstaje (kolonije, Irska) že tako, v primeri s socialistično revolucijo povsem neznatno krizo imperialistične buržoazije, kakršna je vojna leta 1914—1916, potem ni dvoma, da bodo *veliko* krizo državljanske vojne v razvitih deželah tem bolj izrabili za vstaje« (Zbornik, str. 392).

Lenin zaradi te nevarnosti ni šel morda po poti omejevanja pravice narodov na samoodločbo. Nasprotno, še bolj jo je poudarjal. V istem spisu jo je celo povezal z nekim drugim zaključkom, kateremu daje novi zbornik poseben poudarek: z zaključkom o različnosti poti raznih dežel in narodov k socializmu. »Kajti v resnici ne vemo in ne moremo vedeti, koliko bo zatiranih narodov, ki se jim bo zdela v praksi potrebna odcepitev, da bi vnesli svoj prispevek v različnost *oblik* demokracije in oblik prehoda k socializmu« (Zbornik, str. 402). To je pravica do odcepitve ne samo zaradi pravice do samostojnega nacionalnega, temveč tudi do samostojnega socialističnega razvoja.

To so bila nekatera spoznanja in zaključki, do katerih je Lenin prišel v obdobju do padca carizma in s katerimi je opremil boljševiško stranko za ravnanje v nacionalnem vprašanju v sledečem revolucionarnem obdobju. To obdobje je obenem pomenilo praktično preizkušnjo pravilnosti teh stališč. Od trenutka, ko se je Lenin po vrnitvi v Rusijo neposredno vključil v burno revolucionarno dogajanje, ni mogel imeti več časa, da bi nove izkušnje obširno teoretično osvetlil. Lenin je vedel, da za tako analitično-sintetično delo še dolgo ne bo imel časa. Toda to ga ni motilo. Sam je dejal, da je »prijetneje in koristneje pridobivati si izkušnjo revolucije kot pa o njej pisati« (Lenin, Zbr. d., zv. 25, str. 462). To je vzrok, da je slika Leninovega obravnavanja nacionalnega vprašanja na ruskem področju, kolikor jo dajejo objavljeni dokumenti, od oktobrske revolucije pa do njegove smrti bolj fragmentarna. Drugi vzrok je najbrž tudi v tem, da je po delitvi posameznih področij dela med vodilnimi sovjetskimi revolucionarji praktično izvajanje nacionalne politike bilo v rokah Stalina. Šele v svojih zadnjih pismih, ki so bila lani prvič uradno objavljena, je Lenin izrazil obžalovanje in zaskrbljenost zaradi tega, da ni utegnil osebno bolj poseči v teoretično in še bolj pa v praktično obravnavanje sovjetske nacionalne politike.

Takoj ko je začasna vlada prevzela oblast, je 20. marca 1917 z dekreti odpravila vso omejitveno zakonodajo carskega režima glede narodnostnih manjšin in uvedla pravno enakost vseh državljanov ne glede na vero, raso ali nacionalno poreklo. Storila je tudi nekaj administrativnih korakov, ki bi se lahko tolmačili kot priprava za uvedbo narodnostne avtonomije. Odklanjala pa je vse zahteve po novi ureditvi odnošajev med narodnostmi Rusije, češ da je to kompetenca bodoče ustavotvorne skupščine. To stališče seveda ni moglo zavreti razmaha nacionalnih gibanj, ki so dejansko privedla do postopnega razkroja ruskega imperija. Že poleti 1917 je morala začasna vlada priznati pod pritiskom ukrajinske Rade Ukrajino kot posebno administrativno enoto. Bilo je pričakovati, da bo poostrena politična kriza v času socialistične revolucije vsaj spočetka še okrepila separatistične težnje in pospešila proces odcepljanja oziroma razpadanja ruske države na narodnostne dele. Proti koncu leta 1917 se je to tudi dejansko zgodilo. Ko je torej Lenin po svoji vrnitvi v Rusijo 16. aprila 1917 uveljavil najprej v okviru CK, nato pa še na sedmi partijski konferenci boljševikov svoje aprilске teze o orientaciji na boj proti začasni vladi in na socialistično revolucijo, je bilo treba zavzeti določeno stališče tudi v nacionalnem vprašanju. Petrograjsko vodstvo boljševikov, v njem tudi Stalin, vse do Leninovega prihoda ni še usmerilo politike stranke na prehod k

socialistični revoluciji. S tem v zvezi je Stalin sicer postavljajl agitacijsko zahtevo po mirovnih pogajanjih med vojskujočimi se državami na načelu pravice narodov do samoodločbe, v ta namen pa je samo pozival množice, naj z mitingi in demonstracijami prisilijo začasno vlado, da bi drugim vladam predložila taka pogajanja (prim. članek Stalina »O vojni«, Zbr. dela, zv. 5, str. 8). Petrograjsko boljševiško vodstvo na ta način tedaj še ni povezovalo vprašanja o miru z vprašanjem o oblasti in seveda tudi ni insistiralo na geslu o pravici narodov do samoodločbe z vidika socialistične revolucije, stoječe neposredno pred vrati (prim. članek E. N. Burdžalova, O taktiki boljševikov v marcu—aprilu 1917. leta, Voprosy Istorii 1956, št. 4). Ko je Lenin dosegel sprejetje svojih aprilskih tez, se je moral obenem zavzeti tudi za sprejetje svojega stališča neomajnega priznavanja pravice narodov do samoodločbe v položaju izbruha socialistične revolucije pri zatirajočem, t. j. velikoruskem narodu. V brošuri »Naloge proletariata v naši revoluciji«, ki jo je dokončal 23. aprila 1917, po formuliranju svojih aprilskih tez, je Lenin ponovno naglasil načelo pravice zatiranih narodov do odcepitve in zapisal: «Proletarska stranka sicer teži k ustvaritvi kolikor mogoče velike države, ker je to koristno za delovne ljudi, ona teži k zblizanju in nadaljnjemu zlivanju narodov, toda tega cilja noče doseči z nasiljem, marveč izključno s svobodno, bratsko zvezo delavcev in delovnih množic vseh narodov» (Zbornik, str. 441). Kakor usmeritev k socialistični revoluciji tako je tudi potrditev pravice narodov do samoodločbe tedaj naletela na odpor. Pjatakov, Džeržinski in drugi so bili za odstop od tega osnovnega gesla boljševiške nacionalne politike, ker so vedeli, da bi revolucionarna sovjetska Rusija to pravico morala tudi dejansko priznati.

Na VII. konferenci boljševiške stranke (7.—12. maja 1917) je Lenin s podporo Stalina premagal odpor proti priznanju pravice do samoodločbe. Kot je videti iz Stalinovih izvajanj sta se Pjatakov in Džeržinski postavila na stališče, da je vsako narodnostno gibanje (pač z ozirom na revolucionarno perspektivo, op. pis.) reakcionarno. V tem času je bilo pereče vprašanje Finske, ki je od začasne vlade zahtevala priznanje suverenih pravic. Nekaj dni pred začetkom VII. konference je CK RSDRP razpravljajl o prošnji finskih socialnih demokratov za pomoč njihovemu boju za nacionalne pravice Finske in za dogovor o skupni taktiki v tem boju. Lenin je tedaj brez obotavljanja dejaj, da boljševiki smatrajo začasno vlado za imperialistično in da je ne podpirajo: »Menimo, da je treba dati polno avtonomijo, dopustiti celo odcepitev, toda ponuditi take pogoje, da bo Finska želela ostati.« (Iz neobjavljenih dokumentov arhiva Instituta marksizma-leninizma, citi-

rano po navedenem članku Burdžalova). Tudi na VII. konferenci je Lenin govoril: »Če se Finska, če se Poljska, Ukrajina odcepijo od Rusije, ni v tem nič slabega. Kaj naj bi bilo tu slabega? Kdor govori to, je šovinist« (Zbornik, str. 445). Stalin, ki je pojasnjeval in branil Leninov načrt resolucije o nacionalnem vprašanju, je izrazil prepričanje, da se po odpravi carizma 9/10 zatiranih narodov ne bo hotelo odcepiti. Resolucija konference je za te neodcepljene neruske predele predvidela pokrajinsko avtonomijo. Stalin je kot primere navedel Zakavkazje, Turkestan, Ukrajino (Zbornik, str. 447 in Stalin, Zbr. d. zv. 3, str. 53). Lahko bi iz tega zaključili, da ne Lenin ne Stalin tedaj nista predvidevala odcepljenja neruskih narodnosti v tako veliki meri, kakor se je pozneje to zgodilo, in da zaradi tega Lenin takrat še ni videl neposredne potrebe za prehod od sistema avtonomije k federativnemu sistemu ureditve sovjetske države.

Lenin ni hotel, da bi zanikanje pravice do samoodloče oslabilo vpliv ruskega delavskega razreda na široke množice Poljakov, Ukrajincev itd. Tako je podprl zahtevo Centralne ukrajinske Rade po avtonomiji. Zahteval je, naj ruski delavski razred s svojo prakso pri vprašanju samoodločbe doseže, da se bodo za carizma zatirani narodi prostovoljno pridružili novi sovjetski državi: »Čim svobodnejša bo Rusija, čim bolj odločno bo naša republika priznala nevelikoruskim narodom svobodo do odcepitev, tem bolj si bodo drugi narodi prizadevali skleniti z nami zvezo, tem manj bo trenj, tem redkejši bodo primeri resnične odcepitev, tem krajši bo čas, za katerega se bodo morda nekateri narodi odcepili, tem bolj tesna in trdna bo — konec koncev — bratska zveza ruske proletarsko-kmečke republike z republikami kateregakoli drugega naroda«, je pisal Lenin takoj po VII. konferenci (Zbornik, str. 452). Tukaj najdemo že Leninov pogled na vprašanje, kako reševati odnose do že odcepljenih narodnosti, vprašanje, ki je pozneje postalo tako velikega praktičnega pomena. Vidimo, da je Lenin predvideval dve obliki: prostovoljno pridružitve po krajšem času samostojnosti k ruski sovjetski republiki in pa tesno, enakopravno zvezo ruske republike z drugimi (sovjetskimi) republikami. Torej zveza, ki bi najbrž lahko bila tudi federativna. Da je Lenin imel pred očmi res le zvezo s sovjetskimi republikami, lahko razberemo iz njegovega dela »O reviziji partijskega programa« (19. do 21. oktobra 1917), kjer pravi: »Hočemo revolucionarno združitve, zato ne postavljamo gesla o združitvi vseh in vsakršnih držav na splošno, kajti socialna revolucija stavlja na dnevni red samo združitve tistih držav, ki so prešle ali ki prehajajo k socializmu, osvobojujočih se kolonij itd.« (Zbornik, str. 458). Seveda takrat ni mogel predvideti, da

razvoj ne bo šel »tako premočrtno, kot smo to pričakovali«, da ne bo prišlo do evropske revolucije, da bo sovjetska Rusija močno omejena v svojih možnostih izbiranja zavezniških republik. Takrat je bilo pač mogoče pričakovati, da bo v ruski sosesčini le malo držav, ki bi dalj časa lahko ostale izven splošnega poleta revolucije. Zato je treba Leninova gesla o nacionalni politiki tembolj ceniti, ker so se obnesla v tako utesnjenih razmerah.

V novem Leninovem zborniku najdemo tudi njegove spise, ki zadevajo nacionalno vprašanje v času od 15. maja 1917 pa do 18. marca 1919, medtem ko v prejšnjem zborniku iz tega skoraj dveletnega obdobja ne najdemo ničesar. A to je vendar čas same oktobrske revolucije, praktične izkušnje te revolucije z neruskimi nacionalnimi gibanji, čas formiranja ruske sovjetske federativne socialistične republike, čas državljanske vojne, nemškega pritiska in intervencije. To je čas, ko je zaradi odcepljenja ogromnih ozemelj od revolucionarne Rusije, osamljene, ker pričakovane evropske socialistične revolucije ni hotelo biti, znova nastopil dvom oziroma nesoglasje v vodstvu boljševiške stranke o pravilnosti priznanja narodom pravice do samoodločbe.

Že 19.—21. oktobra 1917 je Lenin v zgoraj omenjenem delu o reviziji partijskega programa predlagal značilno spremembo: »Namesto besede samoodločba, ki je dostikrat dala povod za napačne razlage, postavljam popolnoma natančen pojem: ‚pravica do svobodne odcepitve‘. Po izkušnji pol leta revolucije 1917. leta je komaj mogoče ugovarjati temu, da mora partija revolucionarnega proletariata Rusije, partija, ki deluje v velikoruskem jeziku, priznati pravico do odcepitve. Kakor hitro bi mi osvojili oblast, bi isti trenutek priznali to pravico tako Finski kot Ukrajini, Armeniji in vsaki narodnosti, ki jo je zatiral carizem (in velikoruska buržoazija).« Kakor vselej je dodal tudi drugi del teze: »Vendar mi z naše strani nikakor nočemo odcepitve. Mi želimo kolikor mogoče veliko državo...« (Zbornik, str. 458). Ni bilo mogoče napačno razumeti Leninovega stališča. Ponovil ga je v Dekretu o miru na drugem vseruskem kongresu sovjetov v samem trenutku oktobrske revolucije (8. novembra 1917), ponovil ga je v »Deklaraciji pravic narodov Rusije« 15. novembra 1917, ponovil ga je tudi 5. decembra 1917 na prvem vseruskem kongresu vojne mornarice, tik pred odcepitvijo Finske, v času, ko je ukrajinska centralna Rada začinjala odkrito nastopati proti sovjetski oblasti: »Pravijo nam, da se bo Rusija razdrobila in razpadla na posamezne republike, toda nam se tega ni treba bati. Naj bo še toliko samostojnih republik, ne bomo se tega ustrašili. Za nas ni važno, kje teče državna meja, marveč to, da bi očuvali zvezo

med delovnimi ljudmi vseh narodov za boj z buržoazijo katerih koli narodov« (Zbornik, str. 465).

Dejansko pa je kljub proletarskemu internacionalizmu sovjetske oblasti prišlo do odcepljenja ogromnih delov ruske države. Litva in Finska sta proglasili svojo neodvisnost decembra 1917, kmalu nato Letonska. Poljska, ki je bila pod nemško okupacijo, je bila priznana kot samostojna država v Brest Litovsku, prav tako Ukrajina; Estonija se je odcepila februarja 1918, eseri so ustanovili samostojno sibirsko republiko in pa Jugovzhodno zvezo, v kateri so bila kozaška področja severnega Kavkaza in Ural, Zakavkazje so okupirale nemške in turške čete itd. Ni namen tukaj slediti temu razvoju v vseh delih ruske države, vendar lahko rečemo, da je nastal sila zamotan položaj, v katerem so se resnična narodna gibanja prepletala s protirevolucionarnimi vojaškimi nastopi carskih generalov in lokalnih meščanskih politikov. Stalin je 15. januarja 1918 na III. kongresu sovjetov takole označil nastali položaj: »Samo sovjetska oblast je (za razliko od Kerenskega, op. pis.) odkrito razglasila pravico vseh narodov do samoodločbe vse do odcepitve od Rusije. Nova oblast se je v tem oziru pokazala celo bolj radikalna kot same nacionalne skupine znotraj nekaterih narodov. Pa vendar je prišlo do cele vrste konfliktov med Sovjetom ljudskih komisarjev in obrobniimi deželami. Toda ti konflikti niso nastajali okrog vprašanj nacionalnega značaja, marveč okrog vprašanj oblasti« (Stalin, Zbr. delo, zv. 4, str. 51). V takem položaju so za vodstvo revolucije bili možni razni zaključki. Najbolj logičen zaključek je bil boj za sovjetsko oblast v odcepljenih deželah, kjer so oblast prevzele protirevolucionarne sile. Za to je bila na razpolago enotna organizacija RSDRP. Dejstvo, da se je državljanska vojna vodila ne glede na narodnostne meje, je seveda tudi lahko pripomoglo k zmagi lokalnih revolucionarnih sil. Dopolnilni zaključek k temu prvemu zaključku je bil, uporabiti federacijo kot privlačnejšo obliko združevanja narodov, odcepljenih ali ne, v skupno sovjetsko socialistično državo, kakor pa je to bil centralizirani sistem pokrajinskih avtonomij. V tem času boljševiki proglase federacijo kot obliko državne organizacije sovjetske revolucionarne države. 16. decembra 1917 je Lenin v tako imenovanem »Ultimatumu« napisal ukrajinski Radi: »... Mi, Sovjet ljudskih komisarjev, priznavamo ljudsko Ukrajinsko Republiko, njeno pravico popolnoma odcepiti se od Rusije ali zaključiti pogodbo z Rusko Republiko o federativnem ali temu podobnem razmerju med njima« (Stalin, Zbr. dela, zv. 4, str. 415). V Leninovi Deklaraciji pravic delovnega in izkoriščenega ljudstva v začetku januarja 1918 pa piše: »Sovjetska ruska republika je urejena na osnovi

svobodne zveze svobodnih narodov kot federacija Sovjetskih nacionalnih republik.« V tej federaciji je prepuščeno delavcem in kmetom vsakega naroda, da na svojem lastnem zboru Sovjetov odločijo o tem, ali želijo in na kakšnih osnovah, sodelovati v zvezni vladi in v drugih zveznih sovjetskih ustanovah (Zbornik, str. 467—469). To je bila elastična formulacija, ki je dopuščala razne stopnje federativnega, avtonomnega oziroma centralističnega odnosa do osrednje sovjetske oblasti. In v resnici je postopno formiranje RSFSR bilo kombinacija teh raznih oblik. Federacija kot prehodna oblika od carskega unitarizma k socialističnemu unitarizmu (po Stalinovi formulaciji, Zbr. delo, zv. 4, str. 78) je bila torej po vsem videzu zasnovana zaradi potrebe, olajšati boj za sovjetsko oblast v odcepljenih deželah in njihovo ponovno pridružitve sovjetski Rusiji. Tak revolucionarni »protinapad« vsekakor ni bil v nikakšnem nasprotju z Leninovim dotedanjim stališčem o vprašanju o samoodločbi. Zato kaže ameriški zgodovinar Richard Pipes, ki v svoji knjigi o formiranju Sovjetske zveze v podrobnostih opisuje te dogodke, nerazumevanje, ko sodi, da je ta boj pomenil popolno kršenje načela o samoodločbi narodov in da je Lenin s tem prelomil svoje prejšnje obljube (R. Pipes, The formation of the Soviet Union, str. 108). Očitno pozablja na to, da je Lenin že vedno poudarjal, da mora proletariat vselej samostojno, s stališča svojih revolucionarnih interesov opredeljevati svoje stališče pri vprašanju o samoodločbi. Odcepitev ni bila nikoli proglašena kot cilj. Lenin je insistiral na tej pravici kot na edini poti k mednarodni solidarnosti in zaupanju delovnih ljudi, ki jih vežejo skupni politični in gospodarski interesi.

Poleg takih, lahko bi rekli, revolucionarnih zaključkov, kakor smo jih pravkar opisali, pa so se pojavile tudi težnje, pravico do samoodločbe kar zanikati. Sicer ne direktno, pač pa z določeno kvalifikacijo to pravico tako omejiti, da bi se praktično reducirala samo na upoštevanje stališč in ocene partije. Že 12. decembra 1917 je Stalin v članku »Odgovor tovarišem Ukrajincem v zaledju in na fronti« najprej iz pojma naroda skušal izločiti buržoazijo (»Ukrajinski in ruski narod kakor tudi drugi narodi Rusije se sestojijo iz delavcev in kmetov, iz vojakov in mornarjev«), nato pa napisal: »Mi smo za samoodločbo narodov (podčrtal Stalin), toda mi smo proti temu, da bi se pod zastavo samoodločbe pritihotapila samodržavnost Kaledina« (Stalin, Zbr. dela, zv. 4, str. 8). 15. januarja pa je v svojem referatu na III. vseruskem kongresu sovjeto v to misel formuliral popolnoma določno: »Vse to (primer Rade, op. pis.) kaže, kako nujno je tolmačenje načela o samoodločbi kot o pravici do samoodločbe ne buržoazije, temveč delovnega ljudstva določenega naroda. Načelo samoodločbe narodov mora biti

sredstvo boja za socializem in mora biti podrejeno načelom socializma» (prav tam str. 52). Nedvomno Lenin ni delil Stalinovega mnenja, da v pojem naroda sodijo samo delavci in kmetje, saj je še tri mesece pred tem v že omenjenem spisu o reviziji partijskega programa pisal: »Za razliko od buržoaznih demokratov proglašamo geslo ne bratstva narodov, marveč bratstva *delavcev* vseh narodov, kajti buržoaziji vseh dežel ne zaupamo in jo smatramo za sovražnika« (Zbornik 459). Tudi pozneje je tako pojmovanje čisto določno ponovil. Vendar pa ni javno polemiziral proti Stalinovi novi formulaciji pravice narodov do samoodločbe, najverjetneje zaradi tega, ker bi taka razprava v vrtincu državljanske vojne in nemškega pritiska bila zgolj akademskega značaja. Nekoliko pa morda tudi zato, ker je šlo za biti in ne biti sovjetske revolucije in ker tudi Leninu ni bila tuja misel, »da so osvobodilni interesi nekaterih velikih in največjih evropskih narodov pred interesi osvobodilnega gibanja majhnih narodov«, kakor je zapisal oktobra 1916 v Rezultatih diskusije o samoodločbi (Zbornik, str. 352).

(Se nadaljuje)

ŽIVI LENIN

Konstantin Fedin

1

Cisto v začetku leta 1919 sem v Moskvi prvikrat videl Lenina. Ko si je opomogel od nevarne rane, ki jo je dobil ob atentatu kontrarevolucionarjev, je spet začel zahajati med ljudi.

V ljudskem komisariatu za prosveto, v poslopju nekdanjega liceja, pri Krimskem mostu, je čakal Nadeždo Konstantinovno Krupsko. Bil je v kožuhu in gologlav in sprehajal se je po ozkem prostoru v veži med glavnim vhodom in stopnicami, kjer je za svojo mizico sedel vratar.

Z vrha je bilo tako lepo videti Leninovo glavo — veliko, nenavadno glavo, ki se ti na prvi pogled vtisne v spomin. Kodri svetlih, rumenih las so mu ležali na krznenem ovratniku. Strmo čelo, teme in tilnik so čudno prevladovali na vsej obliki glave, ki tudi z drugimi potezami ni spominjala na nobeno izmed znanih živih osebnosti iz preteklosti ali sodobnosti, temveč je bila značilnost samo tega človeka — Lenina.

LENIN IN NACIONALNO VPRAŠANJE V RUSIJI V ČASU OKTOBRSCHE REVOLUCIJE IN FORMIRANJA SOVJETSKE ZVEZE

(Ob branju novega Leninovega zbornika o nacionalnem vprašanju)

Janko Pleterski

(Konec)

Po kapitulaciji Nemčije in po umiku nemških okupatorjev je naraščala obrambna moč sovjetske države, padec hetmana Skoropadskega v Ukrajini, zavzetje Harkova, Kijeva, Rige, Kerzona itd., vse to je naznanjalo, da se utegne vojaški položaj kljub povečani intervenciji zahodnih sil odločno obračati v korist revolucije. Lenin je položaj takrat takole označil: »Na vsej črti smo se lotili socialistične graditve, razbili smo prvi naval, ki nam je grozil...« (Zbornik, str. 477). Tedaj je Lenin izbral VIII. kongres boljševiške stranke 8.—22. marca 1919 za priložnost, da znova odpre jasen pogled na vprašanja odnosov med narodi Rusije, da zavrne prizadevanja, da bi tem narodom ne bila priznana pravica do samoodločbe. Ta prizadevanja sta takrat zastopala Buharin in Pjatakov; zahtevala sta diferenciranje med buržoazijo in proletariatom in priznavala pravico samoodločbe samo le-temu. Lenin je v svojem načrtu programa RKPb, izdelanem za kongres, med osnovne naloge postavil zблиževanje in zlitje proletariata in delovnih ljudi vseh narodov (Rusije) v revolucionarnem boju za zmago nad buržoazijo, ugotavljal je, da izginja nezaupanje neruskih narodnosti do velikoruskega proletariata, vendar da pri vseh narodih še ni popolnoma izginilo. Zato je dejal, da je nujno potrebna, zlasti s strani velikoruskega proletariata, posebna opreznost v odnosu do nacionalnega čustvovanja, skrbno izvajanje enakosti in dejanske svobode odcepljanja narodov, da bi nezaupanje izgubilo tla in da bi dosegli prostovoljno najtesnejšo zvezo Sovjetskih republik vseh narodov (Zbornik str. 473—474). V svojih nastopih na kongresu je zavrnil zahtevo, da se naj samoodločba prizna samo delovnim množicam, in opozarjal, da je treba upoštevati stvarnost, stvarnost pa je ta, da so delovne množice na oblasti samo v Rusiji. Niti v najnaprednejših državah, kot je Nemčija, še ni prišlo do diferenciacije med proletariatom in buržoazijo. Na primeru Finske je pokazal, kako je prav po zaslugi priznanja pravice do samoodločbe proces te diferenciacije bil olajšan. Zahteval je previdnost, da ne bi z vmešavanjem v stvari drugih narodov zavrla tisti proces diferenciacije proletariata, ki bi ga morali pospešiti.

Proti nestrpnosti Buharina, ki je zahteval direktno intervencijo pri zaostalih narodih, ki so pod vplivom muslimanske duhovščine, je Lenin postavljajl: »Počakati moramo, da se tak narod razvije in se proletariat diferencira od buržoaznih elementov, kar je neizbežno.« »Naš program ne sme govoriti o samoodločbi delovnih ljudi, ker to ni res. Govoriti mora o tem, kar je. Narodi so na različnih stopnjah razvojne poti od srednjeveških razmer do buržoazne demokracije in od buržoazne demokracije... Na tej poti je pri nas v Rusiji zelo mnogo vijug. Vsakemu narodu moramo priznati pravico do samoodločbe in prav to bo olajšalo samoodločbo delovnih množic.« Poudarjal je, da gre razmejevanje proletariata od buržoazije v raznih deželah po svoji poti in da je treba velike previdnosti, »kajti nič ni hujšega kakor nezaupanje naroda«. Zlasti pomembno je Leninovo opozorilo, da sovjeti, kakršni obstoje v Rusiji, še ne pomenijo sovjetskega tipa nasploh, saj ta postaja mednaroden, s čimer je povedal, da je treba dopuščati tudi samostojen prispevek k obliki sovjetov pri drugih narodih: »Pustiti jim moramo možnost, da se jim izpolni skromna želja, organizirati sovjetsko-oblast boljše kakor pri nas.« Lenin je zavrnil »dekretiranje iz Moskve« in kot način boja za revolucionarno mednarodno enotnost dopuščal samo boj »s propagando, z vplivanjem partije, z ustanavljanjem enotnih strokovnih organizacij«. Ni ljudi brez nacionalnih posebnosti, zato preko nacionalnega vprašanja ni mogoče iti, »socialistične družbe na drug način sploh ni mogoče zgraditi« (Zbornik, str. 476—485), je Lenin zaključil svoja izvajanja.

Kongres je sprejel program, v katerem je v interesu razpršitve nezaupanja delovnih množic zatiranih dežel proglašena popolna enakopravnost vseh narodnosti in vsem narodom priznana pravica do odcepitve. Kot prehodna oblika k popolni enotnosti je predvideno federativno zedinjevanje držav s sovjetsko ureditvijo. Nosilec volje pri izražanju samoodločbe zavisi od zgodovinske razvojne stopnje določenega naroda. Osmi kongres je priznal samostojni obstoj sovjetskih republik Ukrajine, Letonije, Litve in Belorusije, ohranil pa je enotno organizacijo boljševiške stranke z enotnim vodstvom na vsem tem področju, centralnim komitejem KP Ukrajine, Letonije, Litve je bila priznana pravica pokrajinskih komitejev RKPb.

Po Leninovem prizadevanju je tako bilo potrjeno načelno stališče glede pravice narodov do samoodločbe, očrtana je bila popolnoma jasna perspektiva boja za revolucionarno mednarodno enotnost narodov Rusije, določene so bile metode boja za to enotnost. Treba je reči, da je R. Pipes v omenjenem delu znova pokazal nerazumevanje za resnični problem, ko pride na koncu svoje analize VIII. kongresa do za-

ključka, da je tedaj bila opuščena pravica narodov do samoodločbe, kakor jo je Lenin razlagal pred letom 1917, in da je z njo umrlo srce boljševiškega nacionalnega programa; Pipes meni, da je prvotno načelo samoodločbe narodov počivalo na razrednem sodelovanju in da je imelo za cilj ustanovitev nacionalne države (op. cit. str. 109 in 111).

Razume se, da so slej ko prej v ospredju vse dejavnosti stali napori za obrambo pred kontrarevolucionarnimi in intervencionističnimi napadalci in da je v ta namen bilo potrebno združenje vseh sil. Prav ob tem prizadevanju je tudi prišlo do prvega koraka k faktičnemu zedinjevanju sovjetskih republik — do resolucije 18. maja 1919 o zedinjenju vojaških sil vseh sovjetskih republik in, po privolitvi drugih sovjetskih vlad, do dekreta VCIK »O zedinjenju Sovjetskih republik: Rusije, Ukrajine, Letonije, Litve, Belorusije za boj s svetovnim imperializmom« 1. junija 1919. Dekret je predvideval ne samo zedinjenje vojaške organizacije, osredotočenje poveljstva, marveč tudi osredotočenje vodstva osnovnih gospodarskih panog v rokah enotnih organov (Zbornik, str. 588). Lenin je v tem času insistiral na pravilnem postopku v narodnostnih odnosih. Ko je bila oktobra 1919 poslana v Turkestan komisija VCIK in Sovnarkoma, da bi popravila storjene napake v nacionalni politiki v Turkestanu, je Lenin v pismu »Tovarišem komunistom Turkeстана« opozarjal na to, da ima ureditev pravih odnošajev med Rusko SFSR in narodi Turkeстана »gigantski, svetovnozgodovinski pomen« kot vzgled vsej Aziji in vsem kolonialnim narodom (Zbornik, str. 488 in 587). V svojem referatu na II. kongresu komunističnih organizacij narodov vzhoda je naglašal, kako pozitivne posledice za razvoj intervencije proti sovjetski revoluciji je imelo priznanje in spoštovanje samostojnosti Finske (Zbornik, str. 496). Ne moremo tukaj slediti vsestransko Leninovim stališčem in intervencijam na področju mednarodnostnih odnošajev, tudi zbornik nam o tem ne pove dosti, ni pa mogoče mimo dveh dokumentov, ki kažeta Leninov prijem, kar zadeva odnošaje z Ukrajino.

Novembra 1919 je Lenin v »Načrtu resolucije CK RKPb o sovjetski oblasti v Ukrajini« postavil na prvo mesto vztrajanje na priznanju samostojnosti Ukrajine. Seveda se bo RKPb trudila za ustanovitev federativne zveze med RSFSR in USSR, in sicer na že dani podlagi obojestranske privolitve za zedinjenje vojaških sil. Toda Lenin je zahteval kar najbolj previden odnos do nacionalističnih teženj ukrajinskih množic, preprečevanje vseh rusifikatorskih poskusov in vzgojo zaradi spoznanja skupnih interesov delovnih ljudi obeh dežel. Določitev oblike bodoče zveze med obema deželama je prepustil odločitvi ukrajinskih delavcev in delovnih kmetov (Zbornik, str. 501—505). Drugi

dokument je znano »Pismo delavcem in kmetom Ukrajine ob zmagah nad Denikinom« z dne 4. januarja 1920, v katerem je Lenin razložil svoj pogled na problematiko odnosov med obema sovjetskima socialističnima republikama. Iz kompleksa tega izredno zanimivega dokumenta naj povzamemo samo to, kako je Lenin z največjo odločnostjo prepričeval, da je prvi pogoj za reševanje vprašanja unije ali federacije med obema republikama boj za zaupanje ukrajinskih delovnih množic. Vprašanje, ali bo Ukrajina neposredno zedinjena z Rusijo ali bo z njo v federativni zvezi ali pa se bo odločila za kako tretjo rešitev, ne sme biti za boljševike vprašanje, na katerem bi se razhajali. Možno bi bilo celo preizkusiti vse tri oblike. Edino pomembno in nujno pa je doseči enotnost v boju za ohranitev sovjetske oblasti. Podčrtal je, da boljševiki hočejo *prostovoljnega* zavezništva narodov, zasnovanega na kar najbolj popolnem zaupanju, da takega zavezništva ni mogoče doseči takoj, da ga je treba doseči z delovanjem in največjo potrpežljivostjo, da je treba biti previden, strpen in odjenljiv nasproti preostankom nacionalnega nezaupanja pri tlačnem narodu, da morajo velikoruski komunisti z največjo strogostjo preganjati v svoji sredi tudi najmanjše pojave velikoruskega nacionalizma. V nasprotnem primeru bodo kapitalisti mogli zadaviti in zadušiti tako Sovjetsko Ukrajino kot Sovjetsko Rusijo (Zbornik, str. 504—510)

Misel o neogibni potrebi, pridobiti si zaupanje delovnih množic zatiranih narodov, doseči resnično prostovoljno združevanje v boju za sovjetsko oblast in za graditev socializma, vse bolj izstopa iz njegovih del kot rdeča nit, brez katere vse ostalo nima pravega pomena. Kot antiteza tej vodilni misli pa se pojavljajo, kakor smo deloma že videli, poskusi, reševati nacionalno vprašanje od zgoraj in avtoritativno z izhodišč velikodržavnega velikoruskega nacionalizma, oziroma izrazi protisovjetskega nacionalizma pri posameznih narodih. Ti dve nasprotni tezi nista bili lastni samo času državljanske vojne in intervencije, do najmočnejšega izraza sta prišli celo prav po zmagi nad kontrarevolucijo in intervencijo konec leta 1920.

V letih 1920 in 1921 so bile med Rusko RSFSR in drugimi sovjetskimi republikami zaključene zavezniške delavsko-kmečke pogodbe. Sistem združenih ljudskih komisariatov, ki je nastal na osnovi teh pogodb, je faktično obstajal v tem, da se je dejavnost nekaterih ruskih komisariatov razširila na druge sovjetske republike. Nacionalne sovjetske republike niso imele oblikovanega predstavništva v ruskih komisariatih. »Obstajala je možnost, da se ta sistem popači v duhu birokratske centralizacije in velikodržavnosti. Hkrati je bilo pred uveljavljenjem odlokov zveznih organov potrebno, da republiški or-

gani te odloke »registrirajo«, kar je spet predstavljalo nevarnost, da bi nacionalistični elementi v posameznih sovjetskih republikah popačili politiko sovjetskih oblasti« (V. V. Pentkovskaja, Vloga V. I. Lenina v formiranju ZSSR, Voprosy Istorii 1956, št. 5). Prehod od vojne k mirnemu delu za razvoj socialistične družbe pa je zahteval, da se odnosi med sovjetskimi republikami jasno in določno opredele.

Že junija 1920 se je Lenin v prvotnem osnutku tez o nacionalnem vprašanju za II. kongres Komunistične internacionale zavzemal za vedno tesnejšo federativno zvezo med sovjetskimi republikami zaradi obrambe pred kapitalističnim svetom, zaradi gospodarske obnove in zagotovitve blagostanja delovnih ljudi in pa kot korak k enotnemu načrtnemu svetovnemu gospodarstvu (Zbornik, str. 515). X. kongres RKPB marca 1921 je v tem smislu na osnovi referata Stalina sklenil nadaljnje federativno združevanje sovjetskih republik v eno državno zvezo in pri tem poudaril kot neogiben pogoj zaupanje in prostovoljno soglasnost vseh republik, ki se pridružujejo. Kongres je obsodil tako tendence velikodržavnega šovinizma kot tendence lokalnega nacionalizma. Kot glavno nevarnost je označil velikodržavnost.

V smislu teh sklepov in v istem duhu so pisana Leninova pisma v Zakavkazje (2. in 10. marca ter 14. aprila 1921), ki so ga zasedle sovjetske čete. V prvem je priporočal gruzinskim komunistom, naj se ne držijo ruske šablone, naj uporabljajo gibčno in pametno taktiko, zasnovano na veliki popustljivosti malomeščanskim elementom. V drugem je naročal vodstvu XI. armade, da mora delovati strogo v sporazumu z lokalnim revolucionarnim komitejem in da mora pokazati posebno spoštovanje do suverenih organov Gruzije. V tretjem priporoča komunistom Azerbajdžana, Gruzije, Armenije, Dagestana in Gorske republike, naj v svojem delu upoštevajo posebnost svojega položaja, zlasti dejstvo, da so kavkaške sovjetske republike imele politično in v manjši meri tudi vojaško podporo s strani RSFSR, in naj temu posebnemu položaju prilagodijo tudi svojo taktiko (Lenin, Zbr. delo, zv. 52, str. 157, Zbornik, str. 552 in 555). 28. novembra 1921 je Lenin izdelal načrt predloga za ustanovitev federacije zakavkaških republik, kasneje potrjen po CK RKPB. V njem je načelno odobral zamisel federacije, njeno takojšnjo ustanovitev pa je imel za prezgodnjo, opozarjal je, da je potreben še premislek, propaganda, da je treba to zamisel postaviti na diskusijo partiji in delavskim ter kmečkim množicam, da jo je treba izvajati preko kongresov sovjetov vsake republike in takoj obvestiti CK RKPB o morebitnem pojavu resnejše opozicije (Zbornik, str. 559). Znano je, da se opolnomočenec CK za

Kavkaz Ordžonikidze pozneje ni držal teh navodil, da je zaradi tega prišlo do resnih zapletljajev, ki so bolnega Lenina primorali, da je osebno interveniral.

Po XI. kongresu RKPb marca 1922 je vprašanje ureditve odnosajev med sovjetskimi republikami, oziroma način njihovega tesnejšega združenja, postalo še posebno pereče. Postavilo se je v obliki, kako preurediti dejansko že obstoječo federacijo sovjetskih republik v enoten ustavni sistem. Misel o potrebi še tesnejših državnih vezi je dobila že splošno priznanje. O načinu uresničenja tega tesnejšega povezovanja pa so bila mnenja deljena. Nekateri so menili, da se naj samostojne sovjetske republike vključijo v Rusko SFSR s pravico avtonomnih republik. To je bila zamisel tako imenovane »avtonomizacije«. Nekateri so bili celo mnenja, da se naj vse republike zlijejo v eno enotno Rusko sovjetsko republiko, ki naj sploh izgubi federativni značaj, drugi so spet zastopali mnenje, da se naj že obstoječe federacije (ruska, zakavkaška) razpuste in da se naj vse republike, bodisi doslej avtonomne ali samostojne, združijo v federacijo ali konfederacijo.

To je problematika, ki nas pripelje do zadnjih Leninovih del v novem zborniku, med katerimi so pač najpomembnejša lansko leto prvič objavljena Leninova pisma, znana pod skupnim naslovom »K vprašanju o narodnostih ali o ‚avtonomizaciji‘«. Pisma sama in nekaj okoliščin njihovega nastanka ter objave so naši javnosti že znani (prim. J. P., Lenin o nacionalizmu in internacionalizmu velikih in malih narodov, Naši razgledi 1956, št. 17). Bistveno dopolnilo tem podatkom pa je že omenjeni članek V. V. Pentkovske, ki temelji na še neobjavljenih dokumentih iz Arhiva IMELS in Centralnega državnega arhiva oktobrske revolucije.

Po naročilu CK RKPb je Stalin izdelal načrt tez o zedinjenju sovjetskih republik, posebna narodnostno mešana komisija jih je 25. do 24. septembra 1922 sprejela. Teze so predvidevale »avtonomizacijo«: »Priznati, da je smotrna sklenitev pogodb med sovjetskimi republikami Ukrajino, Belorusijo, Azerbajdžanom, Gruzijo, Armenijo in RSFSR o formalnem vstopu prvih v sestav RSFSR, vprašanje Buhare, Horezme in DVR (Daljnovzhodna republika) pa pustiti odprto in se omejiti na to, da se sklenejo z njimi pogodbe o carinskih zadevah, zunanji trgovini, zunanjih in vojaških zadevah itd.« (Iz Arhiva IMELS, citirano po V. V. Pentkovski). Po tem načrtu bi osrednji organi RSFSR v najvažnejših zadevah gospodarskega in političnega življenja delovali kot splošnofederalni organi. CK KP Gruzije je izjavil, da je zedinjenje v obliki avtonomizacije preuranjeno, CK Armenije in Azerbajdžana pa

sta ta načrt podprla. CK Ukrajine je dal nejasno in izmikajočo se sodbo, CK Belorusije pa je predlagal, naj že obstoječa oblika razmerja med RSFSR in Ukrajino postane obvezna za vse ostale samostojne republike. Zamisel avtonomizacije očitvidno ni odgovarjala potrebam položaja. Pentkovskaja pravi, da »pristaši načrta komisije CK RKPb niso smatrali za potrebno, doseči takšno obliko zedinjenja, ki bi izključevala vsako možnost pojavljanja velikoruskega šovinizma v dejavnosti osrednjih organov države«. Proti zamisli »avtonomizacije« je nastopil Lenin in predložil svoj načrt ustvaritve Zveze sovjetskih socialističnih republik kot prostovoljne zveze enakopravnih in suverenih nacij, zasnovane na načelih proletarskega internacionalizma.

Vse gradivo o tem vprašanju je bilo poslano Leninu v Gorke, kjer se je zdravil. Po preučitvi gradiva je Lenin 27. septembra 1922 poslal pismo članom politbiroja CK RKPb (pismo ni objavljeno, a Pentkovskaja podaja njegovo vsebino). V njem je Lenin pisal, da je vprašanje zedinjenja sovjetskih republik izredno pomembno, da je treba načrt skrbno premisliti. Odločno je nastopil proti takšni poti zedinjenja, kakršno si je zamislila komisija, predložil je popravke, ki so korenito spremenili načrt. Prva točka resolucije naj bi se formulirala tako, da sovjetske republike ne bi vstopile v RSFSR, marveč da bi se zedinile v novo državno tvorbo na osnovi popolne enakopravnosti. Lenin je pisal, da bi bilo treba ustvariti federacijo enakopravnih republik, ki bi označevale »novo etažo« njihovega zedinjenja. Dal je še popravke k drugim točkam resolucije, vse z izhodišča, da se republike ne smejo »avtonomizirati«, marveč zediniti z enakimi pravicami. — Isti dan se je Lenin pogovarjal o tem problemu tudi s Stalinom, ki ga je obiskal v Gorkih. Ta pogovor je omenjen v kronoloških podatkih v Stalinovih zbranih delih, izostala pa je omemba v 4. izdaji Leninovih zbranih del.

Komisija centralnega komiteja je sestavila novo resolucijo na osnovi Leninovih pripomb in predlogov, 6. oktobra 1922 jo je sprejel plenum CK RKPb. Kaj je bila v tem trenutku glavna misel in skrb bolnega Lenina, ki se plenuma ni mogel udeležiti, je videti iz njegovega kratkega sporočila tega dne politbiroju: »Velikoruskemu šovinizmu napovedujem boj, ne na življenje, temveč na smrt! . . . *Absolutno* je treba vztrajati na tem, da bi v zveznem CIK predsedovali po vrsti Rus, Ukrajinec, Gruzin itd. *Absolutno!*« (Zbornik, str. 544).

Znano je, da sta tako Lenin kot Stalin smatrala federacijo kot prehodno obliko k enotni socialistični državi, pri čemer je Lenin vselej poudarjal, da to ni birokratska enotnost in da ne izključuje resnične pokrajinske (nacionalne) samouprave. Na tej misli je počivalo tudi geslo poroninske programske resolucije o avtonomiji. V času, ko

je tekla razprava o zedinjenju sovjetskih republik, je, kot smo videli, že obstajala dejanska, čeprav formalno nedognana federacija sovjetskih republik. Idejo »avtonomizacije« bi si lahko razlagali kot »levičarski« poskus, napraviti nadaljnji korak od federacije k enotni državi. Po vsem videzu je avtorjem te ideje bila pred očmi bolj birokratsko kot pa moralno politično enotna sovjetska država. Lenin pa je videl, da taka vrsta zedinjenja vodi k pospeševanju velikoruskega šovinizma, k neenakopravni in neprostovoljni zedinitvi republik in da gre na roko centralistično birokratskim težujam. Zato je zahteval izgradnjo federativnega sistema, ki naj za daljši čas zajamči enakopravni socialistični razvoj sovjetskih republik. Tiste dni (27. oktobra 1922) je Lenin v intervjuju dopisniku »Observerja« in »Manchester Guardianu« dejal, da petletna izkušnja sovjetske nacionalne politike prepričljivo uči, da je edino pravilni odnos do narodov v taki mnogonacionalni državi »njihova maksimalna zadovoljitev in ureditev pogojev, ki izključujejo vsako možnost konfliktov na tej osnovi«, a to je »samo velika pozornost nasproti interesom raznih narodov«, le ta je sposobna ustvariti »tisto zaupanje... brez katerega so absolutno nemogoči tako mirni odnošaji med narodi kot količkaj uspešni razvoj vsega tistega, kar je dragocenega v sodobni civilizaciji« (Zbornik, str. 545).

Zaplet dogodkov v Zakavkazju, kjer je Ordžonikidze z nedemokratskimi metodami forsiral oblikovanje Zakavkaške federacije, podpora, ki jo je njegovim metodam dala komisija CK RKPb, tendence Stalina (kateremu je Lenin pripisoval politično odgovornost za vso akcijo), da kljub sprejetju načela federacije v praksi dejansko uveljavlja birokratske prijeme »avtonomizacije«, vse to je navedlo bolnega Lenina, da je 30. in 31. decembra 1922 zdiktiliral svoja pisma o narodnostnem vprašanju (Zbornik, str. 456—552). Zelo zgovoren je začetek njegovega pisanja: »Zdi se, da sem zelo kriv pred delavci Rusije zato, ker se nisem dovolj energično in dovolj ostro vmešal v slovito vprašanje avtonomizacije...« V pismih, ki jih tukaj ne bomo podrobneje analizirali, opozarja Lenin na nevarnost fakične neenakopravnosti sovjetskih narodov, zahteva dejansko prijateljstvo velikih in malih narodov, opozarja na različni značaj nacionalizma velikih in malih, zatirajočih in zatiranih narodov, kritizira Stalinovo pre nagljenost in njegovo strast po administrativnem načinu dela, svari pred čezmernim centralizmom, pred birokratskim popačevanjem, priporoča veliko obzirnost do malih in prej zatiranih narodnosti, skratka, zavzema se za resnično prostovoljno zedinjenje v sovjetsko zvezo ne samo na osnovi

formalne enakopravnosti, temveč vsestranskega zaupanja. Ta pisma so bila namenjena delegatom XII. kongresa RKPb, zelo verjetno pa so bila članom politbiroja znana že prej.

Kako potrebna in aktualna so bila ta Leninova opozorila, se je pokazalo še pred XII. kongresom. Po sklepu prvega kongresa sovjetov ZSSR, ki je sprejel načelo federativnega zedinjenja, je januarja 1925 posebna podkomisija pripravljala načrt ustave ZSSR. »Prisotnost birokratskih in velikodržavnih šovinističnih elementov v partijskem in državnem aparatu je pomenila resno nevarnost stvari zedinjenja republik na načelih proletarskega internacionalizma. Del šovinistično razpoloženih partijskih in sovjetskih delavcev je gledal na Zvezo SSR ne kot na zvezo enakopravnih državnih enot, ki naj zagotovi svobodni razvoj nacionalnih republik, marveč kot na začetek formiranja .enotne in nedeljive Rusije'. Tendenca k birokratski centralizaciji je vtisnila svoj pečat tudi na delo podkomisije za izdelavo ustave ZSSR,« piše Pentkovskaja v svojem članku. Ona nas tudi informira, da je odraz teh teženj najti tudi v pripravljalnem delu za XII. kongres RKPb. Teze o nacionalnem vprašanju, ki jih je pripravil Stalin, so govorile o lokalnem nacionalizmu in velikoruskem šovinizmu kot dveh enakovrednih nevarnostih. Ni znano, ali je Lenin te teze dobil v roke. Prijem se je začel nov napad bolezní. Vendar pa je politbiro CK RKPb postopal v duhu Leninovih priporočil, ko je revidiral Stalinov načrt tez in v novi formulaciji opozarjal člane partije na posebno škodljivost in posebno nevarnost velikoruskega šovinizma.

Aprila 1925 se je sestal XII. kongres RKPb — brez Lenina. V ozadju vsega dela pa so stala njegova pisma, med njimi tudi pisma o narodnostnem vprašanju. Kakšno dejansko upoštevanje so Leninova priporočila doživela pač najbolje ilustrira dejstvo, da so pisma šele leta 1956 smela zagledati beli dan v sovjetski javnosti. Ni torej bilo brez razloga, ko je Lenin leta 1916 ponovno opozarjal na Engelsovo prepričanje, da »ekonomski činitelj« nikakor ne bo sam po sebi in neposredno odpravil vse težave, in ko je to prepričanje postavljaj nasproti »smešnemu ,imperialističnemu ekonomizmu', ki si domišlja, da bo proletariat po zmagi v razvitih deželah ,avtomatično' brez posebnih *demokratskih* ukrepov vsepovsod odpravil nacionalno zatiranje« (Zbornik, str. 345 in 391). Ni se tudi motil, ko je v svojem zadnjem članku v neki drugi zvezi takole presodil odpor birokratskega aparata: »Vem, da bo pri tem pravilu težko vztrajati in ga uporabiti v naši stvarnosti. Vem, da si bo skozi tisoče lukenj pri nas prebijalo pot ravno nasprotno pravilo. Vem, da bo odpor prav gotovo gigantski, da bo nujno potrebno

pokazati vražjo vztrajnost, da bo delo tukaj v prvih letih hudičevo nehvaležno; pa vendar sem prepričan, da lahko samo s takšnim delom dosežemo svoj cilj ...» (Lenin, Zbr. delo, zv. 33. str. 448).

Lenin sam tega dela ni mogel dokončati. Tudi že doseženega ni mogel več braniti. Danes pa smo priče naporom, in novi zbornik, ki smo ga prebirali, je njihov delček, da veliko Leninovo delo spet zaživi v vsej svoji elementarni pretresljivosti.

IZ BAUDELAIROVE LIRIKE

MALOVREDNI MENIH

Takrat, ko je nauk Kristusov gnal cvetove,
je sveto Resnico gledal stari čas
naslikano na samostanske zidove
in blišč njen je pregnal tesnobo in mraz.

Od zgledov vnet, ki so krepčali duhove,
ta in oni slaven menih, čeprav pozabljen od nas,
postavil si je delavnico med grobove
in v glorijski slikal smrti temni obraz.

Moja duša je grob, ki vso večnost me obdaja,
jaz, slab menih, ki v njem živi in se sprehaja:
goli, pusti so zidovi, kamor se ozrem.

O leni puščavnik! Le kdaj boš iz podobe
svoje revščine in svoje grenkobe
rokam delo ustvaril in slast svojim očem?

Prevedel Božo Vodušek